
**BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLARIDA O'ZBEK BOLALAR FOLKLORI
NAMUNALARINI O'RGATISH METODIKASI**

*Adizova Nigora Baxtiyorovna,
Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti
<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-5132-0571>*

*Yoriyeva Moxigul Oltinovna,
Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti
<https://doi.org/10.53885/edinres.2024.2.2.009>*

**МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ОБРАЗЦОВ УЗБЕКСКОГО ДЕТСКОГО
ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ ЧТЕНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**

*Адизова Нигора Бахтиёровна,
Доцент Бухарского государственного педагогического института*

*Ёриева Мохигул Олтиновна,
Аспирант Бухарского государственного педагогического института*

**METHODOLOGY FOR TEACHING SAMPLES OF UZBEK CHILDREN'S FOLKLORE
AT READING LESSONS IN PRIMARY CLASSES**

*Adizova Nigora Bakhtiyorovna,
Associate Professor at Bukhara State Pedagogical Institute*

*Yorieva Moxigul Oltinovna,
Postgraduate student at Bukhara State Pedagogical Institutiti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va turk bolalar adabiyotining o'ziga xos xususiyatlari, mazkur adabiyotdagi davlar bilan bog'liq shakliy yangilanishlar, undagi obrazlar tizimi hamda ikkala adabiyotga xos bo'lgan mushtarak jihatlari borligi aytib o'tilgan. O'zbek va turk adabiyoti ezgulik uchun xizmat qilishi hamda urf-odatlarini, an'analari bir-biriga yaqinligi bilan umumiylik hamda mushtaraklik kasb etadi. Fikrimizcha, bu adabiyotlarni turli badiiy janrlarda va rang-barang mavzularda yuksalib borayotganligi haqida fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Bolalar dabiyoti, haqqoniylik va badiiylilik, amaliy, kitobiy, nazariy, tanzimat davri, nashr taraqqiyoti.

Аннотация: В данной статье отмечается, что существуют специфические особенности узбекской и турецкой детской литературы, формальные обновления, связанные с периодами в этой литературе, системой образов в ней, а также общие моменты, характерные для обеих литератур. Узбекская и турецкая литература служат добру, а их обычаи и традиции близки друг другу и приобретают общность и общность. На наш взгляд, существуют мнения о возникновении этих литератур в различных художественных жанрах и на различные темы.

Ключевые слова: Детская природа, правдивость и художественность, практический, книжный, теоретический, развлекательный период, издательское развитие.

Abstract: This article notes that there are specific features of Uzbek and Turkish children's literature, formal updates associated with periods in this literature, the system of images in it, as well as common points characteristic of both literatures. Uzbek and Turkish literature serve good, and their customs and traditions are close to each other and acquire commonality and commonality. In our opinion, there are opinions about the origin of these literatures in various artistic genres and on various topics.

Key words: Children's nature, truthfulness and artistry, practical, bookish, theoretical, entertainment period, publishing development.

KIRISH. Dunyo folklorshunosligida bolalarning badiiy tafakkuri va estetik didini o'stirish maqsadida yaratilgan xalq og'zaki ijodi janrlarining paydo bo'lish jarayoni hamda tarixiy-poetik tadrijiy rivojini aniqlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Folklorning kichik yoshdagi bolalarga qaratilgan lirik namunalari genezisini, etnopedagogik mazmun-mohiyatini, poetik-kompozitsion, ijro xususiyatlarini

yoritish esa etnofolkloristika asoslarini ochishda, xalq og'zaki ijodining pedagogika va etnografiya kabi fanlar bilan integratsion taraqqiyoti tarixini asoslashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi zamon jahon folklorshunosligida bolalar folklorining poetik tabiati, obrazlar tarkibi, motivlari va badiiy-estetik vazifalarini bevosita ijro holati bilan bog'lab tadqiq etish tamoyili kuchayib bormoqda. Natijada dunyo xalqlari bolalar folkloridagi o'xshash janrlarning shakllanishi va tadrijiy taraqqiyoti tarixiy-folkloriy jarayonning tarkibiy qismi ekanligi isbotlandi. Bu esa o'zbek folklorshunosligida xalq og'zaki ijodi an'alarining insoniyat badiiy tafakkur qonuniyatlari tadriji nuqtai nazaridan yashab kelayotganini dalillash imkonini bermoqda.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, xalqimizning milliy o'zligi va ma'naviy ildizlarining asosi bo'lgan xalq og'zaki ijodini o'rganishga e'tibor har qachongidan ham kuchaydi. "Yoshlar o'rtasida mamlakatimiz boy tarixini, uning betakror madaniyatini va milliy qadriyatlarini keng targ'ib etish, jahon ilm-fani va adabiyoti yutuqlarini yetkazish uchun zarur muhit va shart-sharoit yaratish" asosiy vazifalardan qilib belgilandi. Axborot oqimi shiddat bilan kirib kelayotgan hozirgi globallashuv sharoitida shonli tariximiz va betakror madaniyatimiz, boy ma'naviy qadriyatlarimiz aks etgan og'zaki ijod namunalarini saqlash, ajdodlarimiz yaratgan nomoddiy merosni avaylash, bu yodgorliklarning inson ma'naviy kamolotidagi o'rnini ochib berish hamda uni kelajak avlodga yetkazish folklorshunoslar oldida turgan muhim vazifalardir. Xalqimizning ko'p asrlar davomida qaror topgan umummilliy qadriyatlarini tiklashda folklor eng asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Uning bir qismi bo'lgan bolalar folklorini kattalar folklori kontekstida tadqiq etish ana shunday muhim muammolardan biridir. Ularni folklorshunoslikning yangicha kontsepsiyalari va nazariy qarashlari asosida chuqur o'rganib, janr, obraz va motivlarining genezisini aniqlash, o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy yoritish yangi xulosalar beradi.

Atoqli pedagog A.S.Makarenkoning ko'rsatishicha, bolalar adabiyoti ma'lim ma'noda o'ziga xos badiiy xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Tasvir-hikoyaning soddaligi va jiddiy mantiqiy izchilligidan tashqari, unda ifodalanuvchi ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash ham aniq, badiiy bo'yoqlarda, haqqoniy tasvirlanishi lozim. Haqqoniylik va badiiylikning mukammal birligi bolalar adabiyotining ham zarur shartidir.

Bolalarning qat'iyatli bo'lishlari, umidsizlikka tushmasliklari va orzulariga ergashishlari uchun shaxsiy rivojlanish nasihatlarini hikoyalaridan iborat.

O'zbek bolalar adabiyoti haqidagi fanning yaratilishi XX asr boshlarida ma'rifatparvar pedagog va adabiyotshunoslar maqolalarida ko'zga tashlangan bo'lsa, ilk xrestomatiyalar va o'quv qo'llanmalarini tuzish harakati asr o'rtalariga to'g'ri keldi. Pedagogika bilim yurti talabalariga mo'ljallangan, I.Ahmedov, A.Suyumov tomonidan 1953-yilda birinchi marta tartib berilib, 1967-1978- yillarda qayta takomillashtirilib, nashr etilgan "Bolalar adabiyoti" xrestomatiyasi, 1957-yilda e'lon qilingan "Bolalar adabiyoti" o'quv materiallari qo'llanmasi shu harakatning dastlabki natijasi hisoblanadi. Keyinchalik, 1973-yilda Suyumov A. tomonidan maxsus o'rta o'quv yurtlari uchun nashrga tayyorlangan "Bolalar adabiyoti" qo'llanmasi o'zbek bolalar adabiyoti tarixini yaratish yo'lidagi dastlabki qadam bo'ldi. Bu qo'llanma keyinchalik M.Jumaboyev tomonidan qayta ishlanib, 1995-yildan e'tiboran majmua va darslik sifatida kasb-hunar kolleji o'quvchilari hamda oliy o'quv yurtlari uchun amalda foydalanib kelinmoqda. Bu sohada P.Shermuhammedov, Tursunov J., Safarov O., Egamov X. Muallifligidagi "O'zbek bolalar adabiyoti" darslik xrestomatiyasi (1976), O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Til va adabiyot instituti tomonidan tayyorlab nashr etilgan "O'zbek bolalar adabiyoti tarixi ocherklari" (1978), Bolalar adabiyoti va zamonaviylik" (1981), "O'zbek bolalar adabiyoti va adabiy jarayon" (1989) kabi monografiyalar ham o'ziga xos hodisa bo'ldi.

Ayniqsa, so'nggi yillarda turk bolalar adabiyoti tarixi bilan bog'liq muammolar turli adabiy jurnallarda muhokama qilinmoqda va yosh yozuvchilar orasida turk bolalar adabiy an'anasi hali shakllanish davrida ekanligi haqidagi fikr kuchaymoqda. Bu nuqtai nazar qisman to'g'ri.

O'zbek va turk bolalar adabiyoti, bolalar va o'smirlar nashrlari tarixi bo'yicha tadqiqotlar mamlakatimizda bolalar adabiyoti tarixini yozish uchun mos bo'lmasa-da, qisqa tarix uchun zarur bo'lgan quyidagi ma'lumotlarni taqdim etish mumkin. Turk bolalar adabiyotining birinchi asarlari iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlarning boshlanishi bo'lgan Tanzimat davrida (1839-1876) paydo bo'ldi. 1928-yildagi harflar inqilobi ushbu mahsulotlarning to'planishi natijasida yuzaga keladigan o'zgarishlar jarayonini tezlashtirishga katta hissa qo'shdi. Ushbu inqilobdan so'ng darhol tashkil etilgan va butun Turkiya aholisini savodli qilishga intilgan norasmiy va rasmiy ta'lim muassasalari ham bolalar nashrlarining tez

o'sishiga olib keldi[1].

Dastlab, Tanzimat davri ziyolilari, bir tomondan, Evropa (dastlab, ayniqsa frantsuz) adabiyotidan yangi mavzular va janrlarni tan oldilar, ularni moslashtirdilar va turk jamiyatiga etkazdilar, boshqa tomondan, o'z ona adabiyotini, ayniqsa xalq adabiyotini topish, o'rganish, o'qitish va rivojlantirishga murojaat qildilar

Darhaqiqat, qadimgi turk adabiyotining Dede Korkut, Ferhat va Bitiksirin, Battalgazi, Largogrlu K.K. kabi muhim hikoyalari va dostonlaridan tashqari, kattalar va shuning uchun bolalarga murojaat qiladigan bolalar qofiyalari, ertaklar, topishmoqlar, afsonalar va epik parchalar, Karagxez va Nasrettin Xo'ja hazillari bitmas-tuganmas manbalarga aylandi. Bugungi kunda ham ushbu yo'nalish natijasida qayta kashf etilgan va bolalar uchun tayyorlanadigan asarlarda ko'rinadi. XIII asrda yashagan deb da'vo qilingan Nasreddin Xo'janing hazillari Sivrihisarda tug'ilgan va Aksehirda vafot etganligi, birinchi marta 1883- yilda Turkiyada yangi boshlovchi Tevfik (1843-1892) tomonidan nashr etilgan va shu vaqtdan beri Nasreddin Xo'janing hazillarining turli xil nashrlari kattalar uchun ham, bolalar uchun ham tayyorlangan bu yo'nalishning natijasidir.

Yozma shoir Nabining (1642-1712) ish o'g'liga maslahat beradi Hayriyye, va Sünbülzade Vehbi deb (halok.bo'ldi 1809) unga odob-axloq bo'yicha saboq bergan kitobi Lutfiyye, u fashistlarga qilgan, chunki ular bolalar til va ifoda jihatidan tushunadigan darajadan ancha yuqori edi; Agar 1859 -yilda nashr etilgan Nuhbet-ul etfal (bolalarning eng elitasi) deb nomlangan Kayseri doktori R. R. R. ning o'qish kitobini chetga surib qo'ysak, chunki u alifbo tartibida, hayvonlarning kichik hikoyalari qaramay, Ahmet Mithatning (1844-1912) kitoblarini ko'rsatish kerak. (1871) turk bolalar adabiyotining dastlabki namunalari sifatida. Birinchisida arifmetika, geografiya, tabiat haqidagi ma'lumotlar kabi mavzularda foydali ma'lumotlar beradigan Ahmet Mithat, ikkinchisida sabrsizlik, amaliy hazillar, ozgina ochko'zlik ko'p chiqindilarni olib keladi, ikkita tulki va boshqa ertak janrida qisqa hikoyalar yozgan. Ikkala kitobning eng muhimi shundaki, ular to'g'ridan-to'g'ri bolalar uchun yozilgan.

Usmonli imperiyasidan diniy dunyoqarashga asoslangan Turkiya Respublikasining dunyoviy dunyoqarashiga o'tish jarayonida muhim o'rin tutgan 1908-yil (II. Konstitutsiyaviy inqilobni boshdan kechirgan 1864-1932), Ziyoy G'otkakkalp (1876-1924) va Dikkatmer Seyfettin (1884-1920) turk tarixi, xalq ertaklari va ertaklaridan, xalqning kundalik hayotidan tanlagan asarlari bilan bugungi kunda turk bolalar adabiyotining klassiklari qatoriga kiradi. O'zbekistonlik Seyfettinni jamoat johilligi va xurofot e'tiqodlarining zararini ko'rsatadigan quvnoq, ijtimoiy tanqidni o'z ichiga olgan turli hikoyalari bilan bugungi bolalar ham qiziqish bilan o'qishlari mumkin. Uning hikoyasida Haunted Mansion, ijarachi qololmaydigan ijaraga olingan qasr egasi, piny a rackskg va hacksex Niyoziy Bey, uch yillik ijara haqini oldindan to'lagan yangi ijarachisi sermet Bey tomonidan xayolparast kiyimda qo'lga olinishi haqida hikoya qiladi.

1908 -yilgi inqilobdan keyin o'qituvchilar tayyorlaydigan maktablarda bolalar adabiyotini o'qitish boshlanganda, bolalar she'riyati sohasida katta bo'shliq borligi aniq bo'ldi. Ibrohim Alaettin Gyotkvs (1899-1949) bolalar she'rlari kitobi (1910). u bilan bu janr kashshof bo'ldi. Ta'lim, Biografiya va entsiklopediya sohasida ham asarlarini nashr etgan .

Mustafo Kamol Otaturk (1923-1881) hukmronligi ostida tashkil etilgan Turkiya Respublikasining birinchi yillari (1938) dunyoviy dunyoqarash bilan o'rnatilgan yangi tartibni saqlab qoladigan ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirish bilan o'tdi. Ulardan biri va ehtimol, eng muhimi, 1928- yilda qo'llanila boshlangan lotin harflaridan iborat yangi turk alifbosini o'rnatgan harf inqilobi edi. Arab harflaridan iborat eski yozuv o'rnini bosgan yangi yozuvning tarqalishi o'zi bilan kuchli ta'lim va tarbiya safarbarligini olib keldi. Turk xalqini yuz foiz savodli qilish maqsadida amalga oshirilgan maktub inqilobi ham jonli efir hayotini boshlagan edi. Bir tomondan, yosh yozuvchilarga ustuvor ahamiyat berildi, ikkinchi tomondan, ilgari eski qo'lyozmada nashr etilgan muhim asarlar yangi qo'lyozmada qayta nashr etildi. 1928-1935 yillarda alifbo va o'qish kitobi turidagi asarlar, o'qishni osonlashtiradigan matnlar ko'pchilikni tashkil etdi.

Mahmut Yesari (1895-1945) bilan uning ijtimoiy romanlar kabi Çulluk (1925), Bağrı Yanık Ömer (1930) va Şurlangıç (1930); jurnalist va yozuvchi Peyami Safa (1899-1961, aliaslari Server Bedii) bilan uning hikoyalar, Woodcutter ning Qizi (1925), Jasur Bolalar (1925), tashqari Cingöz Recai ketma-ket; Aptullah Ziya Kozanoğlu (1906-1966) Bilan uning romanlar haqida harakatlari va hayotimizda tarixiy qahramonlar kabi Kizil Tuğ (1923 -yil oktyabrda), turk Pirates (1926 yilda ularning soni), Seyit Ali Oldi (1927); Rakım Çalalpala (tug'ilgan. 1909) O'g'uz (1933), Mustafo (1944) va Yavrukurt she'rlari

(1968) kabi 87 bolalar romanlari ushbu nom ostida to'plangan va turli xil bolalar jurnallarida nashr etilgan, shuningdek turk bo'lishning ustun fazilatlarini namoyish etishni istagan she'rlar va yozuvlar. Kemalettin Tu-ni (tug'ilgan) bu yozuvchilar bilan tengdosh, ammo siyosiy maqsadni ko'zlamaydi, kundalik hayotdagi qiyinchiliklarga bag'ishlangan hissiy va sodda hikoyalar va romanlar bilan. (1910) bolalar mehr bilan o'qiydigan yozuvchi sifatida paydo bo'ldi. 150 dan ortiq roman va hikoyalar, bolalar va ularning yaqin atrof-muhit bilan bog'liq oilaviy muammolar, oila va qo'shni munosabatlar, o'gay ona va ota muammosi, kambag'al, ammo mehnatsevar bolalarning muvaffaqiyati va boshqa ko'plab asarlarida mavzularni yoritgan[2].

Xulosa va tavsiyalar

Respublika davrida rasmiy va norasmiy ta'lim bilan shug'ullangan Eflatun Cem Gyotcxney (1896), u kasbi bo'yicha Anadolu bo'ylab sayohat qilganida folklor materiallarini to'plagan. U o'qishda xalq shoirlaridan foydalangan; xalq hikoyalari va ertaklari, afsonalari, tuzilishi va kayfiyati uni buzmasdan qayta ishlagan. Zamonaviy ertak yozuvchisi sifatida tanilgan gekspey Andersen Payesi faxriy diplomini va Daniyadagi Xans Kristian Andersen Medal institutidan jahon bolalar yozgi guvohnomasini kitobdagi ertaklari uchun oldi. Xuddi shu sovg'a kitobga berildi Dede Korkut ertaklari 1960- yilda ikkinchi marta. Derti Kaval(1941), Xalq she'riyati antologiyasi (1947). Eng chiroyli turkcha ertak (1948), bir vaqtlar (1956), Nasrettin Boka (1957), bir vaqtlar (1957), Ashik Garip (1958), Asli Kerem bilan (1959), Zuhra Tohir bilan (1960) V. b. bular tomonidan nashr etilgan xalq hikoyalari bu sohada muallif.

Xullas, o'zbek va turk adabiyoti ezgulik uchun xizmat qilishi hamda urf-odatlarini, an'analari bir-biriga yaqinligi bilan umumiylik hamda mushtaraklik kasb etadi. Fikrimizcha, bu adabiyotlarni turli badiiy janrlarda va rang-barang mavzularda yuksalib borayotganligi ham shundadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahkamoy Tursunova, Umida Rashidova. Bolalar adabiyoti (O'quv qo'llanma). Samarqand 2021.